

4

ประเทศไทยในสถานการณ์ ภัยธรรมชาติพิบัติ

คำกล่าวที่ว่า “ประเทศไทยนับว่ายังโชคดีกว่าหลายๆ ประเทศในแถบเดียวกัน เพราะ ภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นไม่ว่าจะเกิดจากสภาวะอากาศ หรือจากธรรมชาติเองก็ตาม มักไม่มีใครเกิดบ่อยนัก และแม้จะเกิดขึ้นแต่ก็ไม่รุนแรง”¹ นั่นคือ ความรู้พื้นฐานที่คนไทยรับรู้และบอกต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น... แต่มาวันนี้ วันที่โลกได้รับผลกระทบหนักหน่วงจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ ทั้งอุณหภูมิสูงขึ้น ระดับน้ำทะเลเพิ่มขึ้น ภัยธรรมชาติรุนแรงขึ้น จาก “ภาวะโลกร้อน” ซึ่งมนุษยมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อ “โลกป่วย” ทุกประเทศทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยก็ป่วยตามไปด้วย

<http://www.isnhatnews.com>

<http://www.bangkokpost.com>

<http://www.howinnews.co.th>

เมื่อธรรมชาติกำลัง “แสดงฤทธิ์” วิกฤติการณ์ที่หลายคนพูดตรงกันว่า “เกิดมาไม่เคยพบเคยเห็น” จึงส่งผลให้ประเทศไทยต้องหันกลับมาทบทวนตัวเองว่า...พร้อมแค่ไหนในการรับมือภัยพิบัติที่ “มาเยือน” อย่างรุนแรงบ่อยครั้งยิ่งขึ้นในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา และในอนาคตข้างหน้าจากนี้ไป

รู้จักภัยพิบัติในบ้านเรา

กรมอุตุนิยมวิทยาจำแนกภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไว้ 8 ชนิด คือ (1) พายุหมุนเขตร้อน (2) แผ่นดินไหว (3) อุทกภัย (4) พายุฟ้าคะนองหรือพายุฤดูร้อน (5) แผ่นดินถล่ม (6) คลื่นพายุซัดฝั่ง (7) ไฟป่า และ (8) ฝนแล้ง² ภัยธรรมชาติทั้ง 8 ประเภทข้างต้นนี้ ส่วนใหญ่เป็นภัยที่เกิดขึ้นเป็นประจำ และบางประเภทนานๆ เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง เช่น แผ่นดินไหว

แต่ภัยธรรมชาติบางชนิดหลายร้อยหรือหลายพันปีถึงจะเกิดสักครั้ง ได้แก่ ภัยที่เกิดจากอุกกาบาตพุ่งชนโลก ดังเหตุการณ์ครั้งล่าสุดเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2556 อุกกาบาตดาวเคราะห์น้อยขนาดเล็กชนิดหินล้วน มีน้ำหนักราว 7,000 ตัน ตกที่เมืองเซเลียบินส์ก เพื่อหาข้อมูลทางตอนกลางของประเทศรัสเซีย และเกิดการระเบิดเหนือ

พื้นดินราว 30-50 กิโลเมตร ส่งผลกระทบต่อพื้นที่เป็นบริเวณกว้างถึง 1 แสนตารางเมตร ทำให้อาคารกว่า 3 พันหลังเสียหาย ประชาชนราว 1,100 คน ได้รับความเจ็บจากกระดูกบาดเจ็บ³

ภัยจากเทหวัตถุในอวกาศพุ่งชนโลกครั้งนี้เตือนว่าถึงเวลาแล้วที่ต้องมียุทธศาสตร์ระดับโลกเพื่อรับมือกับอันตรายระดับมหันตภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภัยจากดาวเคราะห์น้อยขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 30 กิโลเมตรขึ้นไป โลกต้องตรวจตราว่ามีอยู่มากน้อยเท่าใด วงโคจรยาวนานแค่ไหน และอยู่ที่ไหนบ้าง เนื่องจากถ้าชนโลกเมื่อใด โลกก็อาจถึงกาลอวสานได้ อย่างที่เคยเกิดขึ้นกับไดโนเสาร์เมื่อหลายล้านปีก่อน ไม่นับดาวเคราะห์น้อยขนาดเล็กและสะเก็ดดาว ที่ผู้เชี่ยวชาญด้านดาราศาสตร์ยังมีความรู้ไม่มากนัก⁴

ตารางแสดงสถิติภัยพิบัติย้อนหลัง 10-20 ปี ของภัยแต่ละประเภทในประเทศไทย

ประเภทภัยพิบัติ (ช่วงเวลา)	จำนวนครั้ง	ความเสียหาย		
		บาดเจ็บ (คน)	เสียชีวิต (คน)	มูลค่า (ล้านบาท)
อุทกภัย (2532-2554) ¹	มากกว่า 40,000	มากกว่า 2,000	มากกว่า 2,000	12,591,810
สึนามิ (2547) ¹	1	11,775	5,401	44,491
ดินโคลนถล่ม (2531-2555) ¹	35	มากกว่า 500	541	มากกว่า 2,053
วาตภัย (2532-2552) ¹	36,024	1,367	842	505,155
อัคคีภัย (2532-2552) ²	46,986	3,775	1,635	2,441,861
ภัยแล้ง (2532-2552) ¹	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล	1,331,474
ภัยจากการคมนาคมและขนส่ง (2532-2552) ¹	1,771,018	1,135,923	248,357	39,762
ภัยจากไฟฟ้า (2541-2552) ³	60,307	กินพื้นที่ประมาณ 60 จังหวัด มีพื้นที่เสียหายรวม 1,027,288 ไร่		

ที่มา: โครงการสุขภาพคนไทย. 2556. ปรับจาก 18 ภัยพิบัติ ความเสี่ยงที่คนไทยต้องเจอ และวิธีบริหารความเสี่ยง. 12 ตุลาคม 2555. ค้นเมื่อ 27 มกราคม 2556, จาก สำนักข่าวออนไลน์ไทยพับลิกา เว็บไซต์: <http://thaipublica.org/2012/10/18-disaster-risk>

¹ ตัวเลขจากศูนย์อำนวยการบริหารทางธรณีภัย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย และ โครงการสุขภาพคนไทย. 2555. มหาอุทกภัยในรอบ 100 ปี สัญญาณเตือนให้ปรับตัว. *สุขภาพคนไทย 2555* (หน้า 34-40). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, หน้า 38.

² ตัวเลขจากกลุ่มงานวิจัยและพัฒนา สำนักวิจัยและความร่วมมือระหว่างประเทศ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย.

³ ไม่ได้เกิดทุกปี ดูรายละเอียดใน สำนักธรณีวิทยาสิ่งแวดล้อม กรมทรัพยากรธรณี. 30 มีนาคม 2555. *บันทึกเหตุการณ์ดินถล่ม*. ค้นเมื่อ 27 มกราคม 2556, จาก เว็บไซต์: http://www.dmr.go.th/download/Landslide/event_Landslide1.htm

⁴ ตัวเลขจากศูนย์อำนวยการบริหารทางธรณีภัย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย.

⁵ ตัวเลขจากศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศกลาง สำนักงานตำรวจแห่งชาติ.

⁶ ตัวเลขจากสำนักป้องกัน ปราบปราม และควบคุมไฟป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.

ในทางสากลแล้ว ภัยพิบัติสามารถเกิดได้ทั้งจาก “ภัยธรรมชาติ” “ภัยจากการระบาดของโรค” และ “ภัยจากน้ำมือมนุษย์” เช่น การก่อสงคราม การก่อการจลาจล และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สำหรับประเทศไทย ศูนย์อำนวยการบรรเทาสาธารณภัย กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย จำแนกภัยพิบัติธรรมชาติเหมือนกับกรมอุตุนิยมวิทยา และรวมภัยพิบัติอื่นๆ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำไว้ด้วย คือ ภัยจากการคมนาคมและขนส่ง ภัยจากโรคติดต่ออุบัติใหม่และโรคอุบัติซ้ำ ภัยจากโรคแมลง สัตว์ ศัตรูพืช ระบาด อัคคีภัยทั่วไป ภัยจากสารเคมีและวัตถุอันตราย ตลอดจนภัยแล้งและภัยหนาว

จากสถิติภัยพิบัติแต่ละประเภทในรอบ 20 ปี ต่างๆ (ดูตาราง) พบว่าภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายมากที่สุด คือ ภัยจากน้ำท่วม โดยเฉพาะมหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นเมื่อปี 2554 แต่ภัยพิบัติที่คร่าชีวิตคนและมีผู้บาดเจ็บมากที่สุด คือ ภัยจากถนน หรือภัยจากการคมนาคมและขนส่ง ซึ่งเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตที่สำคัญในลำดับต้นๆ ของประชากรในประเทศ ไม่นับรวมความสูญเสียด้านอื่นๆ เช่น ความเสียหายต่อครอบครัวและสังคม การสูญเสียค่ารักษาพยาบาลจากอุบัติเหตุ การสูญเสียแรงงานของชาติ และเกิดผลกระทบด้านจิตใจและเศรษฐกิจของครอบครัว ฯลฯ ซึ่งร้อยละ 90 ของภัยนี้เกิดจากการใช้รถใช้ถนนอย่างประมาท การทำผิดกฎจราจร และการเมาสุรา

ขณะเดียวกัน ในพื้นที่ภาคเหนือมีปัญหาไฟป่าที่สร้างปัญหาหมอกควัน ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงฤดูแล้งเป็นประจำทุกปี และนับจากปี 2550 ก็ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นจนส่งผลกระทบต่อสุขภาพ นายแพทย์พงศ์เทพ วิวรรณเดชะ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและจัดการคุณภาพอากาศ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เปิดเผยว่า ศูนย์ทะเบียนมะเร็งเชียงใหม่ปี 2550 พบว่า “คนเชียงใหม่มีความเสี่ยงต่อการเป็นมะเร็งปอดมากกว่าคนไทยทั่วไปถึงเกือบ 7 เท่า และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ”⁵

อย่างไรก็ตาม แม้ภัยธรรมชาติจะเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเอง แต่บ่อยครั้งพบว่าการกระทำของมนุษย์กลับ

กลายเป็นส่วนหนึ่งที่ยิ่ง “ซ้ำเติม” ให้ภัยธรรมชาติรุนแรงและเสียหายมากขึ้น เห็นได้ชัดจากเหตุการณ์ดินโคลนและซุงถล่มหลังฝนตกหนักที่บ้านกะทูนเหนือ อ.พิปูน จ.นครศรีธรรมราช เมื่อ 22 พฤศจิกายน 2531 ทั้งยังสร้างความเสียหายครอบคลุมถึงหมู่บ้านคีรีวง ต.กำโลน อ.ลานสกา จ.นครศรีธรรมราช ทั้งสองพื้นที่มีลักษณะเป็นที่ราบหุบเขา มีภูเขาล้อมรอบ ทำให้มีผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตประมาณ 230 คน บ้านเรือนเสียหายประมาณ 1,500 หลัง พื้นที่การเกษตรเสียหาย 6,150 ไร่ คิดเป็นมูลค่าประมาณ 1,000 ล้านบาท⁶

หรือเหตุการณ์ฝนตกหนักเมื่อวันที่ 10-11 สิงหาคม 2544 ที่บ้านน้ำก้อ อ.หล่มสัก จ.เพชรบูรณ์ จนเกิดดินถล่มน้ำป่าบนภูเขาสูงไหลทะลักเข้าใส่หมู่บ้านที่อยู่ในรัศมีทางน้ำ หอบเอาทั้งดินโคลน และซากต้นไม้หลากลมมาพร้อมกระแสน้ำรุนแรง ชัดเอาบ้านเรือนจำนวนมากหายไปในพริบตากลางดึก และคร่าชีวิตชาวบ้านไปอีก 147 คน⁷

ทั้งสองเหตุการณ์ล้วนเป็นผลมาจากการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า เมื่อเกิดฝนตกหนักอย่างต่อเนืองหน้าดินจึงอุ้มน้ำไม่ไหวและพังทลาย จนกลายเป็นโศกนาฏกรรมที่สร้างความเสียหายครั้งใหญ่

อีกหนึ่งเหตุการณ์ที่สะท้อนพลังแห่งการ “ซ้ำเติม” ให้ภัยธรรมชาติในบ้านของเรารุนแรงมากขึ้น นั่นคือ การก่อสร้างโครงการพัฒนาต่างๆ ที่กีดขวางเส้นทางเดินของน้ำ จนนำไปสู่เหตุอุทกภัยครั้งร้ายแรงในอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา จากเหตุการณ์ฝนตกหนักระหว่างวันที่ 21-23 พฤศจิกายน 2543 เส้นทางระบายน้ำที่เคยผ่านคลองอู่ตะเภา ผ่านเขต อ.หาดใหญ่ ก่อนไหลลงสู่อ่าวไทยที่บริเวณทะเลสาบสงขลา ถูกแทนที่ด้วยถนนลพบุรีราเมศวร์ที่สร้างเสร็จเมื่อปี 2533 ถนนสายสนามบิน-ควนลัง และทางรถไฟ อีกทั้งคูคลองก็ตื้นเขิน พื้นที่ลุ่มแอ่งกระทะของหาดใหญ่จึงจมอยู่ใต้น้ำทันที สร้างความเสียหายมากกว่า 10,000 ล้านบาท ทางกรมประปา ผู้เสียชีวิต 35 คน แต่ข้อมูลไม่เป็นทางการสูงถึง 233 คน ไม่รวมชาวต่างประเทศ⁸

ดูเหมือนว่า ประเทศไทย ‘เคยชิน’ กับภัยธรรมชาติข้างต้น การเผชิญกับภัยเหล่านั้นปีแล้วปีเล่า ไม่ได้ส่งผลสะท้อนให้ตระหนักถึงการรับมือกับภัยพิบัติลักษณะต่างๆ มากนัก จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวใต้ทะเลนอกฝั่งด้านตะวันตกของหัวเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย และก่อให้เกิดคลื่นยักษ์สึนามิถล่ม 6 จังหวัดชายฝั่งอันดามันในเช้าวันที่ 26 ธันวาคม 2547

สึนามิ...สัญญาณเตือนภัยประเทศไทยไม่เหมือนเดิม

คนไทยส่วนใหญ่อาจรู้สึกว่าการเกิดแผ่นดินไหวเป็นเรื่องไกลตัว แต่ที่จริงแล้ว ผู้คนที่เคยตั้งถิ่นฐานในบริเวณประเทศไทยปัจจุบันต่างเคยเผชิญกับเหตุการณ์แผ่นดินไหวมานานแล้ว ดังที่ปรากฏในตำนาน จารึกประวัติศาสตร์ พงศาวดารต่างๆ เช่น พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน กล่าวถึงแผ่นดินไหว ณ เมืองโยนกนครหลายครั้ง จนทำให้เวียงลุ่มลงกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ใน พ.ศ. 1558 พงศาวดารเมืองน่านก็บันทึกเหตุการณ์แผ่นดินไหวที่เกิดขึ้นในดินแดนล้านนาหลายพื้นที่ ทั้งน่าน เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ พะเยา จนทำให้ยอดพระธาตุและวิหารหลายหลังชำรุดหักพังลงมาในปี 2344 หรือในบันทึกของหมอบรัดเลย์ก็เคยกล่าวถึงแผ่นดินไหวที่รู้สึกถึงสั่นสะเทือนในกรุงเทพมหานคร ทั้งที่มีจุดเริ่มต้นของแผ่นดินไหวในพม่าเมื่อ พ.ศ. 2382 ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้น⁹

บันทึกประวัติศาสตร์เหล่านี้ ไม่เคยถูกนำมาใช้เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้และการรับมือกับเหตุการณ์แผ่นดินไหวในสังคมไทยสมัยใหม่แต่อย่างใด ดูเหมือนว่าคนไทยส่วนใหญ่รู้จักแผ่นดินไหวผ่านทางความรู้เรื่องรอยเลื่อน 14 กลุ่ม ที่อยู่ใน 22 จังหวัดของประเทศไทย¹⁰ กับความรู้สึกถึงแรงสั่นสะเทือนเมื่อเกิดแผ่นดินไหว

ด้วยความที่แผ่นดินไหวเป็นเรื่องไกลตัว และยังไม่มีใครรู้ว่าแผ่นดินไหวในที่ต่างๆ ก่อให้เกิดอะไรได้บ้าง เมื่อเกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวขนาด 9.3 ริคเตอร์ ที่ระดับความลึกจากพื้นท้องทะเล 28.6 กิโลเมตร ศูนย์กลางอยู่ในทะเลนอกชายฝั่งด้านตะวันตกของตอนเหนือเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซียเมื่อ 26 ธันวาคม 2547 ส่งผลถึงงานมหาศาลเทียบเท่าระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมา 23,000 ลูก¹¹ ก่อให้เกิดการสั่นไหวรุนแรงของแผ่นดิน และเกิดสึนามิตามมาในมหาสมุทรอินเดีย เข้าถล่มชายฝั่งประเทศต่างๆ ที่อยู่โดยรอบ ได้แก่ อินโดนีเซีย ศรีลังกา อินเดีย ไทย โซมาเลีย มัลดีฟส์ พม่า แทนซาเนีย บังคลาเทศ และเคนยา ประเทศไทยโดยเฉพาะพื้นที่ 6 จังหวัดของชายฝั่งอันดามัน คือ ภูเก็ต พังงา ระนอง กระบี่ ตรัง และสตูล จึงเผชิญหน้ากับคลื่นยักษ์สึนามิครั้งรุนแรงที่สุดที่เคยเกิดขึ้นในทะเลอันดามัน โดยปราศจากการป้องกันหรือรับมือใดๆ

กว่าคนไทยจะรู้ว่า นี่คือการพิบัติภัยทางธรรมชาติที่เรียกว่า สึนามิ ก็ต้องผ่านความสูญเสียชีวิตของผู้คนจำนวนมาก ดังตัวเลขจากสำนักวิจัยและความร่วมมือ

ระหว่างประเทศ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ระบุว่า มีผู้เสียชีวิต 5,401 คน บาดเจ็บ 11,775 คน สูญหาย 2,921 คน มูลค่าความเสียหายรวม 44,491 ล้านบาท แยกเป็นความเสียหายในเบื้องต้นประมาณ 14,491 ล้านบาท ความสูญเสียต่อระบบเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากกว่า 30,000 ล้านบาท¹² พร้อมๆ กับการท่องเที่ยวที่พึ่งพิงอาศัย การประมงพื้นบ้าน พังทลาย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบริเวณ ชายฝั่งย่อยยับ

คลื่นยักษ์สึนามิในปี 2547 นี้ ถือเป็นธรณีพิบัติ ครั้งรุนแรงมากที่สุดในประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่ คร่าชีวิตผู้คนใน 14 ประเทศ รวมมากกว่า 2.3 แสนคน และสูญหายอีก 4.4 หมื่นคน ประเทศที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดเรียงตามลำดับ คือ อินโดนีเซีย ศรีลังกา อินเดีย และไทย มูลค่าความเสียหายรวมประมาณ 2,800 ล้านเหรียญสหรัฐฯ หรือ 840,000 ล้านบาท¹³

ผลพวงจากเหตุการณ์ครั้งนั้น ทำให้ประเทศไทย เริ่มหันมาเตรียมพร้อมเพื่อรับมือกับภัยธรรมชาติอย่าง คลื่นยักษ์สึนามิในหลายระดับ โดยเฉพาะการสร้างระบบเตือนภัยทั้งระดับชาติและท้องถิ่น รวมทั้งการให้ความรู้ แก่ประชาชน พร้อมกับมีการซักซ้อมแผนการอพยพ เพื่อลดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินอย่างต่อเนื่อง

หากเหตุการณ์คลื่นยักษ์สึนามิคือหลักไมล์แรก ของการส่งสัญญาณเตือนให้คนไทยที่อาศัยอยู่ริมชายฝั่ง ทะเลอันดามัน ต้องเฝ้าระวังภัยพิบัติจากแผ่นดินไหว หลักไมล์แห่งภัยพิบัติลำดับต่อมา ก็พุ่งเป้าไปที่ผู้คนใน พื้นที่ราบลุ่มเจ้าพระยา อยู่ชั่วอู่่นน้ำของประเทศไทยตั้งแต่ สมัยโบราณ ด้วยเหตุการณ์มหาอุทกภัย เมื่อ พ.ศ. 2554

มหาอุทกภัย...ทุกข์ใหญ่หลวงของคนเมือง

ข้อมูลจากกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ระบุว่า ในช่วงระหว่างปี 2532-2553 ประเทศไทยได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมรวมมูลค่า 1.3 แสนล้านบาท ปีที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดคือ พ.ศ. 2553 คิดเป็น มูลค่าความเสียหาย 16,338 ล้านบาท¹⁴ แต่สถิติดังกล่าว ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว ทันทีที่เกิดมหาอุทกภัยในปี

ถัดมา เริ่มจากฝนที่ตกหนักและมาเร็วกว่าปกติ รวมทั้ง พายุหลายลูก ประเดิมด้วยพายุโซนร้อนไหหม่าในช่วง ปลายเดือนมิถุนายน ตามมาด้วยพายุโซนร้อนนกกเตน พายุโซนร้อนไหถาง พายุไต้ฝุ่นเนสาด และพายุโซนร้อน นาลแก¹⁵ ฤทธิ์เดชของพายุ 5 ลูก ที่โหมกระหน่ำไล่เลี่ย กัน ทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่วิกฤติมหาอุทกภัยอย่าง เหนือความคาดหมาย

น้ำที่ไหลป่าเข้าท่วมพื้นที่ภาคเหนือ แล้วค่อยๆ รุกไล่ลงสู่พื้นที่ภาคกลางในเวลาต่อมา การรับมือของ รัฐบาลล้มเหลวอย่างไม่เป็นท่าเมื่อพบว่า มีปริมาณน้ำ มากเกินกว่าจะรับมือไหว โดยเฉพาะตัวแปรสำคัญ คือ เขื่อนใหญ่อย่างเขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ และเขื่อน ปาลักชลสิทธิ์ ซึ่งกักเก็บน้ำไว้มากเป็นประวัติการณ์ นับตั้งแต่มีการสร้างเขื่อนมา จนต้องระบายน้ำออกจาก เขื่อนทันที ซึ่งหากกรมชลประทานได้เร่งพร่องน้ำในจังหวะ อันเหมาะสมตอนต้นเดือนสิงหาคม 2554 เหตุวิกฤติ จากน้ำจะล้นเขื่อนคงบรรเทาลงมากกว่านี้

คำถามติดตามมาทันที คือ มีการบริหารน้ำ ในเขื่อนผิดพลาดหรือไม่? แม้ธีระ วงศ์สมุทร รัฐมนตรี ว่าการกระทรวงเกษตรฯ ขณะนั้นยอมรับกลางสภาว่า “สิ่งชะลอน้ำเพื่อให้พี่น้องชาวนาได้เกี่ยวข้าวก่อนปล่อย น้ำเข้าทุ่ง”¹⁶ แต่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทยก็ออก มายืนยันว่า การระบายน้ำของเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ ไม่ใช่สาเหตุน้ำท่วม¹⁷ จนถึงทุกวันนี้ เหตุการณ์ผ่านไป เกือบ 2 ปีแล้ว คำถามเรื่องการบริหารน้ำข้างต้นก็ยังรอ คำตอบอยู่ในสายลม

มวลน้ำหลากจากเขื่อนทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา สำลักน้ำอย่างสาหัสสากรรจ์มากที่สุด และหลังจาก พ้นกั้นน้ำแตก ทำให้พื้นที่เมืองนครสวรรค์จมอยู่ใต้ บาดาล ไม่ต่างอะไรกับการเป่านกหวีดเริ่มต้นนับหนึ่ง แห่งหายนะสำหรับคนเมืองหลวงในเวลาต่อมา

เมื่อมีน้ำปริมาณมหาศาล แต่ช่องทางระบายน้ำ ไม่ว่าจะเป่าแม่น้ำและลำคลองทุกสาย ล้วนมีสภาพ ไม่แตกต่างกัน นั่นคือ มีสิ่งก่อสร้างรูกำกีดขวางเส้นทาง น้ำ ทั้งบ้านเรือนและสะพานต่างๆ อีกทั้งยังขาดการดูแล บำรุงรักษาขุดลอกคูคลองไม่ให้ตื้นเขิน ประกอบกับ

การบริหารจัดการน้ำที่ไม่เป็นเอกภาพของหน่วยงานต่างๆ การระบายน้ำจึงยิ่งขุลมน

เห็นได้ชัดจากฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ม.ร.ว.เปรมศิริ เกษมสันต์ ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร กล่าวว่าเดิมทีกรุงเทพฯ มีข้อบัญญัติ ปี 2525 กำหนดให้พื้นที่นอกแนวคันน้ำบริเวณเขตมีนบุรี หนองจอก ลาดกระบัง และคลองสามวา ขนาด 72 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่รับน้ำก่อนระบายออกสู่ทะเล แต่ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวเต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างขวางทางน้ำ อาทิ สนามบินสุวรรณภูมิ นิคมอุตสาหกรรม ลาดกระบัง ถนนมอเตอร์เวย์ ถนนบางนา-ตราด ทำให้เส้นทางระบายน้ำติดขัด และพื้นที่รับน้ำกลายเป็นพื้นที่หนองน้ำแทน¹⁸

พร้อมๆ กับการเข้าโจมตีของน้ำที่แผ่อานา บริเวณกว้างราวกับไฟลามทุ่ง ความโกลาหลก็เกิดขึ้นทั่วกรุงเทพฯ รวมทั้งจังหวัดใกล้เคียงอย่างปทุมธานี และนนทบุรี พื้นที่สูงอย่างทางด่วนและสะพานลอย กลายสภาพเป็นลานจอดรถ จนไม่เหลือเส้นทางสำหรับการอพยพ คำสั่งให้อพยพถูกประกาศขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ผู้คนส่วนหนึ่งก็ไม่ยอมทิ้งบ้านแม้จะจมอยู่ใต้น้ำจนเหลือเพียงชั้นบนหรือหลังคา เพราะเกรงว่าจะถูกขโมยทรัพย์สิน ขณะที่อาหารและน้ำดื่มขาดแคลน ไฟฟ้าน้ำประปาถูกตัดขาด ดุจยังชีพจำนวนมหาศาลถูกแจกจ่าย แต่ก็ยังไม่เพียงพอกับความต้องการ

ด้วยขาดประสบการณ์ในการใช้ชีวิตท่ามกลางเงื้อมน้ำ ทำให้ตัวเลขผู้เสียชีวิตจากการจมน้ำพุ่งสูงขึ้นถึง 1,085 ราย แต่ที่น่าตกใจก็คือ ในจำนวนนี้มีผู้เสียชีวิตจากการถูกไฟฟ้าดูดสูงถึง 155 ราย หรือประมาณร้อยละ 14.3 ซึ่งถือว่าสูงมาก ผู้เสียชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ทำให้สำนักกระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข ต้องทำการศึกษารายละเอียดเพื่อหาทางป้องกันต่อไป ทั้งนี้ มาตรฐานตัวเลขผู้เสียชีวิตจากไฟฟ้าดูดที่สัมพันธ์กับน้ำท่วมควรน้อยกว่าร้อยละ 3 ของผู้ถูกไฟฟ้าดูดทั้งหมด¹⁹

เมื่อต้องใช้ชีวิตอยู่กับน้ำวันแล้ววันเล่าโดยไม่มีที่พึ่งว่าน้ำจะลดลงเมื่อไหร่ ขณะที่ศูนย์ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย (ศปภ.) ที่รัฐบาลแต่งตั้งขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม และใช้สนามบินดอนเมืองเป็นศูนย์ปฏิบัติการ ก็จมอยู่ใต้น้ำในเวลาต่อมา ทิ้งให้ของบริจาดลอยเกลื่อนอยู่กลางน้ำ สถานการณ์ตึงเครียดจึงไปกระจุกตัวอยู่ที่ประตูกันน้ำจุดต่างๆ รอบกรุงเทพฯ

ในที่สุดประตูกันน้ำหลายแห่งถูกเปิด-ปิดได้ด้วยมวลชน กระสอบทรายและพนังกั้นน้ำมีทั้งสร้างขึ้นใหม่ และถูกรื้อทำลายมากขึ้นเรื่อยๆ แม้นายกรัฐมนตรีจะมีคำสั่งที่ 17/2554 (ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2554) กำหนดให้กรุงเทพฯ เป็นพื้นที่เกิดสาธารณภัยร้ายแรงตามมาตรา 31 ของ พ.ร.บ.ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

พ.ศ. 2550 พร้อมระบุอย่างชัดเจนว่า ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปดำเนินการรักษาความสงบเรียบร้อย และป้องกันมิให้ประชาชนเข้าไปทำลายประตูระบายน้ำคลองสามวา อุปกรณ์ส่วนควบ สิ่งก่อสร้าง พื้นดินและแนวกระสอบทราย²⁰

แต่การใช้คำสั่งหรือคำประกาศใดๆ จากนายกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ ชินวัตร ก็ไม่ได้มีความหมาย เมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำหลากเข้ารื้อพังกั้นน้ำในที่ต่างๆ โดยเฉพาะการรื้อกั้นน้ำที่พังกั้นน้ำริมคลองประปาที่เขตดอนเมืองของกลุ่มชาวบ้านที่นำโดย ส.ส. ในพื้นที่อย่างการรื้อท่เหล็ก เมื่อ 20 ตุลาคม 2554 ทำให้น้ำทะลักเข้าคลองประปา²¹ จนทำให้คุณภาพน้ำประปาดำกว่ามาตรฐานขององค์การอนามัยโลก²²

ในที่สุด การรับมือน้ำปริมาณมหาศาลด้วยความวุ่นวายโกลาหลก็ปิดฉากลงเมื่อก้าวเข้าสู่เดือนมกราคม 2555 ท่ามกลางขยะกองโตกลางกรุงเทพฯ ถึงวันละ 12,000 ตัน²³ และตัวเลขความเสียหายที่สูงลิ่วธนาคารโลกประเมินความเสียหายจากมหาอุทกภัยแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อปี 2554 เป็นตัวเลขสูงถึง 1.4 ล้านล้านบาท²⁴ ต้องใช้เงินฟื้นฟูเศรษฐกิจสูงถึงกว่า 755,000 ล้านบาท²⁵

ประชาชนได้รับผลกระทบมากกว่า 13.5 ล้านคน ครอบคลุมพื้นที่กว่า 150 ล้านไร่ ใน 65 จังหวัด²⁶ นิคมอุตสาหกรรม 7 แห่งจมน้ำ รวมความเสียหายของภาคอุตสาหกรรมทั้งที่อยู่ในและนอกนิคมอุตสาหกรรม 474,750 ล้านบาท โดยเฉพาะอุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์และยานยนต์ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อกิจการเอสเอ็มอีจำนวน 285,000 ราย ภาคเกษตรกรรมได้รับความเสียหาย 2.7 หมื่นล้าน โครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะในส่วนการคมนาคมอีกกว่า 2.2 หมื่นล้าน²⁷

รัฐบาลโดยกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) ได้จ่ายเงินช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบอุทกภัยภายใต้หลักเกณฑ์ 1. บ้านเรือนเสียหายทั้งหลัง ได้รับเงิน 30,000 บาท 2. บ้านเรือนเสียหายบางส่วน ได้รับเงิน 20,000 บาท 3. ค่าเสียหายจากการประกอบอาชีพ 10,000 บาท 4. ค่าเช่าบ้าน 1,500 บาท 5. ค่าทำศพ 25,000 บาท²⁸ แม้จะก้าวล่วงเข้าสู่ปีใหม่ 2555 ผ่านมาแล้วหลายเดือน

แต่การจ่ายเงินเยียวยาผู้ประสบอุทกภัยปี 2554 ยังไม่ครบทุกพื้นที่ หลายครอบครัวซ่อมแซมบ้านที่เสียหายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ขณะที่อีกหลายครอบครัวก็ปล่อยทิ้งไว้ เพราะยังไม่แน่ใจว่าน้ำจะกลับมาท่วมซ้ำอีกหรือไม่

ความหวุ่นวิตกเรื่องน้ำท่วมหวนกลับมาคืนสู่ชาวกรุงเทพฯ อีกครั้ง แม้รัฐบาลจะสร้างความเชื่อมั่นด้วยการทุ่มเงิน 12 ล้านบาท จัดงานนิทรรศการการบริหารจัดการน้ำที่ใช้ชื่อว่า “มุ่งมั่นทำงาน บริหารจัดการน้ำเพื่อประชาชน” ระหว่าง 31 สิงหาคม-3 กันยายน 2555 ตามมาด้วยการชักซ้อมแผนการระบายน้ำในพื้นที่ของกรุงเทพฯ เมื่อ 6 กันยายน 2555 แต่ก็ทำได้เฉพาะฝั่งตะวันตก และต้องยกเลิกการทดสอบฝั่งตะวันออกในวันถัดมาอย่างกะทันหันหลังจากฝนตกหนัก

และแล้วเหตุการณ์พังกั้นน้ำพังทลายและทำให้เขตเศรษฐกิจของเทศบาลเมืองสุโขทัยธานี ต.ธานี อ.เมือง จ.สุโขทัย จมอยู่ใต้น้ำในช่วงค่ำของวันที่ 9 กันยายน 2555 ก็ทำให้ความพยายามของรัฐบาลในการบริหารจัดการน้ำที่เรียกว่า “ยิ่งลักษณ์โมเดล” ด้วยปฏิบัติการที่เรียกว่า Single Command Center ซึ่งเชื่อมโยงข้อมูลจากทุกหน่วยงานเข้าด้วยกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ²⁹ หมดความน่าเชื่อถือลงทันที

ภัยแล้ง...ของแสงสำหรับเกษตรกร

ประเทศไทยเผชิญภัยที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลและรับมือด้วยมาตรการบรรเทาภัยตามฤดูกาลมาตลอด ทั้งการแจกถุงยังชีพและอพยพเมื่อเกิดอุทกภัยในหน้าน้ำ การแจกผ้าห่มเมื่อเผชิญภัยหนาวในหน้าหนาว และการแจกจ่ายน้ำและทำฝนเทียมเพื่อบรรเทาภัยแล้งในหน้าร้อน และชาวนาชาวไร่ที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมคือผู้เดือดร้อนตัวจริงในยามขาดแคลนน้ำ จากสถิติภัยแล้งในประเทศไทยระหว่างปี 2535-2554 พบว่า โดยเฉลี่ยแล้วจังหวัดที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้งในแต่ละปีนั้นอยู่ระหว่าง 51-60 จังหวัด ในปี 2548 เกิดภาวะภัยแล้งรุนแรงมาก ได้รับผลกระทบถึง 71 จังหวัด มูลค่าความเสียหายสูงถึง 7.5 พันล้านบาท³⁰

เดิมทีเดียวนั้น ภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ชื่อว่าถูกคุกคามจากภัยแล้งมากที่สุด มีชาวบ้านจำนวนมากเดือดร้อนจากทั้งปัญหาขาดน้ำในการเพาะปลูกและขาดน้ำกินน้ำใช้ และพืชผลทางการเกษตรได้รับความเสียหายเป็นพื้นที่มากที่สุดของประเทศ เนื่องจากอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้เข้าไปไม่ถึง และถ้าปีใดไม่มีพายุหมุนเขตร้อนเคลื่อนผ่านในแนวดังกล่าวด้วยแล้วก็จะก่อให้เกิดภัยแล้งรุนแรงมากขึ้น³¹ อีกทั้งสภาพดินที่เป็นดินทรายไม่อิ่มน้ำ และพื้นที่ป่าไม้ต้นน้ำถูกบุกรุกทำลายอย่างกว้างขวาง

แต่ปัจจุบัน ภัยแล้งแผ่ขยายอาณาบริเวณกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ไม่จำกัดเฉพาะพื้นที่ภาคอีสานอีกต่อไปที่สำคัญยังเพิ่มความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ถึงขั้นทำให้ในจังหวัดลำปางมีทั้งพื้นที่ภัยแล้งรุนแรง และน้ำท่วมรุนแรงเกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน³²

ธวัชชัย สำโรงวัฒนา อธิบดีกรมพัฒนาที่ดินระบุว่า ประเทศไทยมีโอกาสจะได้รับผลกระทบจากการแปรสภาพเป็นทะเลทราย เนื่องจากความเสื่อมโทรมของดินเป็นต้นเหตุ รวมถึงพื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ก่อให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของดินค่อนข้างสูง และยังมีกรขยายตัวของดินเค็ม เมื่อประกอบกับปริมาณน้ำฝนต่ำกว่าเกณฑ์ปกติจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ทำให้ปัญหาความแห้งแล้งและดินเสื่อมโทรมทวีความรุนแรงขึ้น³³

ชุดบ่อบาดาล ชุดสระ ระดมเครื่องสูบน้ำ แจกไถ่ยักซ์ แจกน้ำ ทำฝนหลวง และพักหนี้เกษตรกร เหล่านี้คือมาตรการที่ทุกรัฐบาลนำมาใช้เพื่อรับมือกับภัยแล้งพร้อมๆ กับทยอยประกาศพื้นที่ภัยพิบัติภัยแล้ง ขณะที่ชาวบ้านบางพื้นที่ก็ทำพิธีแห่ทางตามความเชื่อท้องถิ่น เพราะมองไม่เห็นช่องทางใดที่ดีกว่านี้

เปิดแผนรับมือภัยพิบัติภัย: สึนามิ น้ำท่วม ภัยแล้ง ฯลฯ

ถึงแม้การเตรียมพร้อมรับมือกับภัยพิบัติจากคลื่นยักษ์สึนามิจะมีความก้าวหน้าอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังมีการซักซ้อมเพื่ออพยพอยู่เป็นประจำทุกปี แต่ก็ยังพบว่า เมื่อเกิดเหตุแผ่นดินไหวขนาด 8.6 ริคเตอร์ ที่บริเวณนอกชายฝั่งทางด้านตะวันตกเหนือเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย จนประชาชนแถบจังหวัดภาคใต้ รวมถึงตึกสูงๆ ในกรุงเทพฯ รับรู้ถึงแรงสั่นสะเทือน ศูนย์เตือนภัยพิบัติแห่งชาติได้แจ้งเตือนภัยสึนามิในช่วงเย็นของวันที่ 11 เมษายน 2555 แต่กลับไม่มีรายการโทรทัศน์ใดถ่ายทอดสัญญาณเตือนภัยนี้ เนื่องจากอยู่ระหว่างการถ่ายทอดสดรายการพิเศษของโทรทัศน์รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย (ทีวี่พูล) ทำให้คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) เตรียมจัดทำประกาศเรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติงานของผู้ประกอบกิจการกระจายเสียง และกิจการโทรทัศน์ ในกรณีเกิดภัยพิบัติหรือเหตุฉุกเฉินขึ้น³⁴

ขณะที่วิกฤติหมอกควันในพื้นที่ภาคเหนือที่รุนแรงเพิ่มมากขึ้น ก็ทำให้ชาวเชียงใหม่ได้ออกมาเรียกร้องให้หน่วยงานของรัฐเลิกแก้ปัญหาหมอกควันเฉพาะหน้าแบบปีต่อปี โดยเสนอแนวทางการป้องกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว

อย่างไรก็ตาม การเตรียมรับมือภัยพิบัติครั้งไหนๆ ดูจะไม่เอิกเกริกเท่ากับเหตุการณ์มหาอุทกภัยของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาเมื่อปี 2554 จากแรงกดดันจากภาคอุตสาหกรรมที่พูดว่าจะย้ายฐานการผลิตออกนอกประเทศหากรัฐบาลยังไม่มีแผนป้องกันน้ำท่วมอย่างชัดเจน ทำให้รัฐบาลยิ่งลักษณ์ต้องรีบประกาศแนวทางบริหารจัดการน้ำ โดย

ตั้งคณะกรรมการ 3 ชุด คือ 1. คณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อการฟื้นฟูและสร้างอนาคตประเทศ (กยอ.) เพื่อพูดคุยเรียกความเชื่อมั่นกับต่างประเทศ 2. คณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อวางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (กยณ.) เพื่อจัดทำแผนระยะสั้นและระยะยาว 3. คณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) เพื่อนำแผนทั้งหมดไปปฏิบัติป้องกันปัญหาอุทกภัยและภัยแล้งในอนาคต

ตามมาด้วยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อ 7 กุมภาพันธ์ 2555 ตั้ง “องค์กรบริหารจัดการน้ำ” แบบบูรณาการในรูปแบบที่เรียกว่า “Single Command” และจัดตั้งเป็นหน่วยงานถาวรและมีพระราชบัญญัติรองรับต่อไป องค์กรนี้จะมีการทำงานใน 3 ระดับ คือ 1. ระดับนโยบาย คณะกรรมการนโยบายน้ำและอุทกภัยแห่งชาติ (กนอช.) มีหน้าที่มอบหมายนโยบายให้ กบอ. 2. ระดับคณะทำงาน คณะกรรมการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย (กบอ.) 3. ระดับสำนักงานปฏิบัติงาน สำนักงานนโยบายและบริหารจัดการน้ำและอุทกภัยแห่งชาติ (สนอช.) มีหน้าที่เป็นสำนักงานปฏิบัติหน้าที่ให้ กบอ.³⁵

พร้อมกับออกพระราชกำหนดกู้เงิน 3.5 แสนล้านบาท เพื่อจัดทำแผนบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำภาคเหนือ ลุ่มน้ำภาคกลาง ลุ่มน้ำอื่นๆ อีก 17 ลุ่มน้ำทั่วประเทศ และแหล่งน้ำในพื้นที่กรุงเทพฯ นั้นหมายรวมถึงการสร้างระบบปล่อยน้ำ พื้นที่แก้มลิง อ่างเก็บน้ำขนาดเล็กและขนาดใหญ่ รวมเป็นพื้นที่รับน้ำไม่ต่ำกว่า 2 ล้านไร่

ขณะเดียวกัน สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มอบอุปกรณ์ติดตามสถานการณ์น้ำอัตโนมัติ (Media Box) ให้กับหน่วยงานท้องถิ่น สำหรับใช้ติดตามข้อมูลน้ำและสนับสนุนการตัดสินใจสั่งการเตือนภัยจากระดับชุมชนสู่ระดับประเทศ³⁶

ส่วนความช่วยเหลือนิคมอุตสาหกรรม รัฐบาลก็มีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อ 5 มิถุนายน 2555 อนุมัติงบประมาณ 3,200 ล้านบาท เพื่อดำเนินการสร้างเขื่อนป้องกันนิคมอุตสาหกรรม 6 แห่ง ใช้เวลาก่อสร้างไม่เกิน 2 เดือน³⁷

แม้นายกรัฐมนตรี ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร จะยืนยันถึงแผนบริหารจัดการน้ำ และออกเดินทางลงพื้นที่เพื่อดูระบบปฏิบัติการ Single Command Center ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ แต่ผลสำรวจการบริหารจัดการน้ำของรัฐบาลในสายตาคนกรุงเทพฯ ของศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยกรุงเทพ (กรุงเทพโพล) ยังพบว่าคนกรุงเทพฯ มีความเชื่อมั่นอยู่ในระดับค่อนข้างน้อยถึงไม่เชื่อมั่นเลย สูงถึงร้อยละ 69³⁸

เมื่อภาคประชาชนลุกขึ้นมาช่วยตัวเอง

เมื่อเผชิญภัยพิบัติ ขณะที่การช่วยเหลือจากภาครัฐประสบปัญหาหลายประการ ทั้งเข้าไม่ถึง ล่าช้า ข้นตอนยุ่งยาก มีหน่วยงานเกี่ยวข้องมากมายหลายส่วน ฯลฯ การช่วยเหลือตัวเองของภาคประชาชนและการร่วมมือกับภาคประชาสังคมจึงกลายเป็นทางออกหนึ่ง

ตัวอย่างเช่น การเกิดเครือข่ายผู้ประสบภัย สีนามิและสิทธิชุมชน ที่เข้าไปมีส่วนร่วมและประสานกับหน่วยงานต่างๆ ในการจัดระบบเตือนภัยต่างๆ ไม่เฉพาะแผ่นดินไหว สีนามิ แต่ยังรวมถึงน้ำหลากดินถล่ม และยังเป็นอีกแรงหนึ่งเมื่อเกิดภัยพิบัติในภูมิภาคอื่นๆ อีกด้วย

ในช่วงเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ 2554 ก็มีความเคลื่อนไหวของภาคประชาชนที่ฉับไว น่าประทับใจและโดดเด่นมาก นั่นคือ การเปิดเว็บไซต์ของศูนย์ข้อมูลเพื่อการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย www.thaiflood.com โดยรวบรวมข้อมูลสำคัญไว้อย่างครบถ้วน อาทิ ประกาศเตือนภัยพิบัติ รายงานสถานการณ์น้ำท่วมล่าสุด เบอร์โทรสายด่วนของหน่วยงานต่างๆ ในยามฉุกเฉิน และเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับน้ำท่วม ฯลฯ ซึ่งยังคงเปิดให้บริการถึงปัจจุบัน

เช่นเดียวกับการแจกจ่ายคู่มือการดูแลเด็กและครอบครัวด้วยกองทัพนม เพื่อเป็นแนวทางในการดูแลและประเมินปัญหาด้านสุขภาพร่างกายและจิตใจให้แก่ผู้ประสบภัยอย่างทันทั่วทั้งของแผนงานสุขภาวะเด็กและเยาวชน สสส. ร่วมกับคณะสัตวแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล³⁹

นอกจากนี้ หลายหน่วยงานภาครัฐก็มีการจัดทำแผนรับมือภัยพิบัติพร้อมกับมีการซักซ้อม โดยจำแนกความเสี่ยงของการเกิดภัยพิบัติชนิดต่างๆ ตามแผนที่ความเสี่ยง โดยมีหน่วยงานรับผิดชอบหลัก คือ ศูนย์ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) เช่น ศูนย์ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) เขต 15 เชียงราย จัดให้มีการซ้อมแผนกู้ชีพกู้ภัยช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยและดินโคลนถล่ม, จังหวัดทหารบกอุดรธานีจัดร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซ้อมแผนช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติทางอากาศ, สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอ่างทอง ร่วมมือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ซ้อมแผนรับมือสารเคมีโรงงานน้ำแข็งรั่ว

สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดระนอง ผึกซ้อมแผนอพยพหนีภัยสึนามิให้แก่ชาวบ้านบ้านบางเบน อ.กะเปอร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ประสบภัยสึนามิเมื่อปี 2547 การฝึกซ้อมร่วมการปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติฉุกเฉินภาคสนาม ระหว่างชุดแพทย์สนามฉุกเฉินระดับตติยภูมิ (Medical Emergency Response Team: MERT) กับทหารและเจ้าหน้าที่ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด ที่บริเวณอ่างเก็บน้ำจักรพงษ์ (เขาน้ำจืด) อ.เมือง จ.ปราจีนบุรี ซึ่งกรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุขร่วมกับสมาคมเวชศาสตร์ฉุกเฉินแห่งประเทศไทยจัดขึ้นเพื่อเตรียมความพร้อมรองรับภาวะภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม น้ำป่าไหลหลาก และแผ่นดินถล่ม ให้สามารถรับมือกับภัยพิบัติที่รุนแรงได้ดีขึ้น ฯลฯ

ท่ามกลางความพยายามรับมือกับภัยพิบัติที่รุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวในพิธีเปิดสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 4 ในหัวข้อ “รับมือภัยพิบัติ จัดการสุขภาวะ” เมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2555 ว่า สังคมไทยคงจะเผชิญกับภัยพิบัติต่อไปในอนาคตข้างหน้า ทั้งที่เป็นภัยพิบัติจากธรรมชาติ และวิกฤติในด้านต่างๆ ทั้งวิกฤติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวิกฤติการเมือง พร้อมเสนอ 6 แนวทาง คือ⁴⁰

1. คนไทยต้องเปลี่ยนโลกทัศน์ วิธีคิด และจิตสำนึกใหม่ ให้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท เพราะการคิดว่าจะไม่ประสบภาวะวิกฤติ จึงไม่มีใครเตรียมตัว และต้องเพิ่มสมรรถนะ เพื่อให้เกิดการตื่นตัวในข้อมูล

2. สร้างชุมชนท้องถิ่นเข้มแข็งทั่วประเทศ เพื่อรับมือภัยพิบัติและจัดการภัยสุขภาวะ ต้องสำรวจข้อมูลภัยพิบัติในพื้นที่ที่จะเกิดจากอะไร จะป้องกันและรับมืออย่างไร ต้องใช้เครื่องมืออะไรบ้าง จะสื่อสารให้รู้ทั่วถึงกันอย่างไร ทำการซักซ้อมภัยพิบัติอย่างสม่ำเสมอ

3. มหาวิทยาลัยทุกแห่งควรมีศูนย์ศึกษาภัยพิบัติเพื่อศึกษาลักษณะภูมิประเทศและภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นและชุมชนอย่างใกล้ชิด

4. มีระบบการสื่อสารที่ให้ความจริงอย่างทั่วถึงกัน

5. มีเครื่องมือตัดสินใจทางนโยบายและยุทธศาสตร์ระดับชาติ ควรตั้งคณะกรรมการป้องกันภัยพิบัติแห่งชาติ ซึ่งนอกจากมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และหัวหน้าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการแล้ว ควรมีคณะกรรมการเสี่ยงข้างมากที่มีความรู้ มาจากผู้เฒ่าชุมชน นักวิชาการ และองค์กรอิสระ เพื่อสรรหาผู้มีความสามารถมาบริหารยุทธศาสตร์และทำงานต่อเนื่อง

6. ออกพระราชบัญญัติป้องกันภัยพิบัติแห่งชาติ รวบรวมความรู้เกี่ยวกับภัยพิบัติทั้งหมดมาบัญญัติเป็นกฎหมาย เพื่อกำหนดอำนาจหน้าที่ทุกภาคส่วน

แม้จะยังไม่รู้ว่าภัยพิบัติภัยลำดับต่อไปที่คนไทยต้องเผชิญคืออะไร แต่บทเรียนที่คนไทยควรต้องเรียนรู้เสียทีหลังจากผ่านพ้นวิกฤติภัยครั้งแล้วครั้งเล่าก็คือ ประเทศไทยไม่ได้ปลอดภัยจากภัยพิบัติ ไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วม พายุฝนฟ้าคะนอง ดินโคลนถล่ม อากาศหนาวเย็น ภาวะฝนแล้งยาวนาน หรือแม้กระทั่งแผ่นดินไหวและสึนามิ ล้วนแต่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ทุกคนอาจพบเจอและต้องผ่านพ้น สิ่งที่ดีที่สุดในการเผชิญรับมือกับภัยต่างๆ เหล่านี้ก็คือ การยอมรับและเตรียมตัวให้พร้อม

